

Irrationalitatea jertfei in Mesterul Manole

~ interpretare alternativa etica, legala si medicala ~

Cezar Octavian Morosanu

Blaga aprecia in eseu filosofic “Spatiul mioritic” ca: “numai poporul roman a crezut ca jertfa tine cumpana unei fapte ceresti. Mesterul Manole isi jertfeste sotia pentru o biserica. Iata o sublimare sofianica a stravechiului motiv de o aproape incredibila cruzime”. Citatul este concludent pentru viziunea filosofului Blaga, care desi condamna uciderea sotiei, il considera, de asemenea un erou, un martir al artei creatoare. Acceptia generala este in mod clar, arhicunoscuta: moartea Anei/Mirei este justificata de promisiunea ca doar prin sacrificiu se poate cladi un monument ce se poate proiecta in eternitate.

Dar o persoana introspecta si rationala se poate intreba, firesc de altfel, de unde isi are provenienta aceasta certitudine? Este oare pe deplin motivat gestul si dobandeste el aura sofianica ireprosabila unui ritual ce impunea echilibrul sacrosanct? In mod sigur ne regasim intr-un oarecare bigotism semiotic antrenat intr-o inertie al intamplarilor seculare ceea ce cu timpul a atras absolutizarea ilcita a unei teorii si a unei teme. Aceasta sustine clar o necesitate a unui sacrificiu uman, intr-un rit barbar care pretinde un scop nobil. Orice om rational poate privi aceasta ca ceva cu mult inapoiat in acceptiune, o atitudine retard temporala, demna de cruzimea antichitatii si inferioritatea ei axio-socio-legislativa. In termeni logici, ne confruntam cu o crima de o brutalitate inscuzabila.

Drama « Mesterul Manole » este o reconsiderare lirico-filosofica a unui tipar mitic si comportamental cu valoare exemplara pentru existenta romaneasca (fiind unul dintre cele 4 motive fundamentale ale literaturii traditionale). Nicidecum, originar de pe teritoriul carpato-danubiano-pontic, mitul mioritic isi regaseste o istorie destul de vasta inradacinata in spatiul balcanic. In privinta viziunii jertfei ca act creator, procesul in care se realizeaza implica variabil sentimente mai mult sau mai putin dure. Daca a o convinge pe Ana/Mira sa ia parte la ritual reprezinta incercarea de a o implica intr-un joc, despre a carui tel, ea e total inconstienta in contextul romanesc, in versiunile sud-dunarene regasim o cu totul alta natura a jocului, dar in special a protagonistilor.

Lui *Arnaudov* si *Skok* le datoram studiile asupra istoricului balcanic al mitului. Versiunile grecesti vorbesc despre un pod peste Arta care se darama necontenit in timpul noptii. Intr-o varianta se aude vocea arhanghelilor, ce vesteste ca trebuie zidit « un copil al oamenilor » pentru ca lucrarea sa poata dura. Dimineata, sotia mesterului se apropie si acesta ii spune ca i-a cazut inelul intre temelii. Femeia coboara sa-l caute si e zidita de vie. Ea moare blestemand podul care de atunci « tremura ca frunza ». Deci in acest caz, ea nu este persiflata, ci mai degraba capturata. Intr-o varianta a unui dialect din Korkyra, e vorba de 45 de mesteri si 60 de calfe care lucreaza zadarnic de 3 ani. Intervine glasul unui duh (stihion) care spune sa se zideasca sotia mesterului, care de

asemenea, odata prinsa, blesteama podul, dar il retrage ulterior. O varianta din Trapezunt vorbeste de un santaj dintre stihion si mester. Se afirma ca acesta a intrebat : « ce-mi dai sa nu ti se mai surpe podul ? » la care el raspunde indiferent « mama si fiica nu mai pot avea, insa sotie da, si cred ca pot sa-mi gasesc alta ». Versiunea din Tracia pare sa se prezinte si mai cruda intrucat atunci cand sotia coboara sa-si caute inelul, mesterul afirma « inelul eu mi-l port, dar tu nu mai iesi de acolo ! »

O alta varianta din Herzegovina povesteste cum la cladirea podului peste Mostar a fost zidita o tiganca. Aceasta avea un copil si i-a ceruit mesterului sa-i lase un loc sa-l alapteze. Mesterul a refuzat, de aceea pana la sfarsitul secolului trecut se prelingeau picaturi printre crapaturile zidariei. Se mai povesteste ca mesterul dupa ce a terminat lucrarea si-a facut aripi si a zburat din inaltimea podului. Picaturile de lapte care se scurg prin piatra sunt cunoscute si in legenda zidirii orasului Teshang din Bosnia si a podului peste Struma din Bulgaria.

In sfarsit in versiunea maghiara, e vorba de cetatea Devei la care lucreaza 12 mesteri. Jertfirea este hotarata de mesterul Clemens. Ce are aceasta poveste total diferit de mitul general este neimplicarea unor fiinte supranaturale. Sotia intelege motivul pentru care e zidita. Insa mai apare un element, fiul acestuia care la acea scena incepe sa planga, sunet care ii va ramane intiparit lui Clemens. Finalul acesta mediocru risipeste atmosfera mitica a legendei.

De ce am dorit o introspectie in aceasta istorie nu e greu de imaginat ; pentru simplul motiv de a scoate in evidenta diferentele. Lasand la o parte aspectele de natura arhitectonica, constructia unui pod/cetate/manastire sau particularitatile tipologice ale relatiei mesterului creator cu victima, as dori sa subliniez o trasatura comuna tuturor, cu exceptia ultimei variante, ce ar trebui perceputa ca fiind pentru ca reprezinta insasi motivul pentru care jertfa este unica solutie. Implicarea unor entitati supranaturale, a unei revelatii onirice sau a credintelor gnostice ale unui cleric de incredere sunt sursele de la care porneste frenezia maladiva a unui act irational care sfarseste prin omucidere.

Indubitabil, nimeni nu este in masura de a certifica aceste fenomenologii din afara normalului si naturalului, ca fiind veridice sau non-veridice. Insa trebuie considerata o oarecare rigoare occamista a unor principii empirice. Principiul parsimoniei nu ne poate permite sa acceptam verosimile niste aparente fantomatice incerte calificate ca fiind profetice, deoarece necesita prea multe salturi pentru a da o explicatie, ori principiul sustine simplitatea detaliilor supozabile. Cea mai simpla explicatie, in acest caz nu se poate decat acorda prezumtiei ca mesterul suferea de o severa halucinatii. Dorinta lui flambanta de a inalta o constructie monumentala era atat de persistenta in gandurile sale pana la punctul de a determina subconstientul sau sa lucreze la o schema de recapatatare a echilibrului ce lua in considerare dimensiunea distructiva, dar oarecum purificatoare a unui sacrificiu.

Nu este absolut nici o dovada ce poate valida interventia profetica a providentei, nici pentru Manole, nici pentru cititor. Mesterul doar presupune si se pare ca analizeaza prea putin consecintele, fiind orbit doar de rezultatul constructiei. Insa in disperarea sa nu i se poate reprosa vreo lipsa de precautie.

In drama lui Blaga, Manole nu este nici cel ales pentru o revelatie nici victima unui proces psihic aparte. El cade sub influenta staretului Bogumil care ii insufla aceasta idee.

Bogumil este intr-adevar un personaj interesant. Conform spuselor sale, el dovedeste un aer mistic ce creeaza confuzie si care prezinta conceptii extratextuale crestine ortodoxe asupra efectelor iluzorii ale fizicului, ale dualitatii divinitatii sale, a unei spiritualitati cu nuante orientale, pe care desi pretinde ca nu poate fi in totalitate sigur, el nu are nici o indoiala asupra corectitudinii sale. Cu alte cuvinte, mai precis in termeni ecleziastici, un eretic cap-coada.

Dar geniul lui Blaga nu lasa nimic la intamplare legat de acest personaj fatidic. Onomastica sa, inainte de toate ne trimite la un curent religios pornit din Bulgaria secolului XI, predicat de un

anume *Ieremia Bogumil* – bogumilismul. Filozofia lui admite existenta principiului binelui sub aparenta diabolica, precum si fraternitatea Dumnezeu-Satana, un concept deloc nou in fiziologia mistica precrestina, perceputa ulterior ca fiind, fie pagana, fie blasfemica.

Viziunea gnosticilor asupra lumii este originea acestor credinte. Bogumilismul isi are originea in gnosticism, precum si in credinta albingensilor si catharilor. Gnosticii erau invatati antichi carora astazi le datoram o multime de texte gnostice, descoperite in abundenta la Nag Hammadi. Ei propuneau o noua acceptie asupra modului in care Dumnezeu – *Ialdabaot* – a creat lumea, a filozofiei libertine, si a inexistentei unor conceptii precum moartea sau durerea spirituala.

De asemenea si probabil lucrul cel mai pregnant la Bogumil, este sustinerea unui alt concept consacrat denumit *coincidentia oppositorum* care pretindea reuniunea contrariilor cosmogonice si caracteriale, deci o dihotomie metafizica in perceptia divinitatii. Dumnezeu care a creat lumea fizica este unul malefic intrucat a construit trupuri care pentru gnostici reprezinta temnite pentru suflete. De aceea moartea este atat de benefica deoarece elibereaza spiritul.

Dialogul initial dintre Manole si Bogumil ramane unul elocvent pentru filozofia gnostica. Staretul afirma : « Pe intaiul [pe Dumnezeu] nu ti-l poti inchipui crud, cum pe celelalte [demonii] nu le inchipui fara minte. Dar crezi tu oare ca masuri si inaltimile si adancimile sortilor cu plumbul atarnat de sfoara? Si daca intru vesnicie, bunul Dumnezeu si crancenul Satanail sunt frati? Si daca isi schimba obrazarele inselatoare, ca nu stii cand e unul si cand e celalalt? Poate ca unul slujeste celuilalt».

In mitologia persana cuplul *Ohrmuzd-Ahriman* institutionalizeaza principiile ireductibile ale Binelui-Raului numai dupa ce amandoi purced din *Zurvan*, parintele lor. Ormuzd si Ahriman nu se pot intoarce la realitatea cosmogonica din doua motive : *Zurvan* a abdicat si a devenit, ceea ce Eliade denumeste *deus otiosus*, si puterile i-au fost anulate. Sintagma « frati intru vesnicie » a lui Bogumil nu poate face referire decat la aceasta idee ca Dumnezeu si Satanail au provenit odinioara dintr-un intreg ceea ce disimuleaza astazi credintele oamenilor.

Duala putea fi vazuta si exprimarea clericului care sustine ca el ca staret credincios « nu spun ca e asa, dar ar putea sa fie » urmand sa afirme o anumita certitudine cum ca « in nici o vorba de-a mea nu vei gasi nici o urma de indoiala ». De asemenea, ar mai putea exista interpretarea conform careia el vede inutilitatea intrebarilor, fiindca ele « nu razbat pana-n prapastiile albastre ».

Fara a ne avanta in profunzimea ideologiei dualiste gnostice, a perfectiunii hermafroditice sau a divinizariei sarpelui, ramane clar ca bogomilismul staretului este foarte pregnant si influent asupra lui Manole. Insa de unde vine aceasta incredere? Manole insusi evoca a sasea porunca din *Decalog* in privinta uciderii, dar staretul ramane stapan pe cuvintele sale reusind sa le intoarca pentru a-si sustine clauza gnostica. Din punct de vedere crestin este absolut ilogic si cu atat mai mult imoral. Manole nu avea niciun motiv sa dea ascultare vorbelor sale, fiindca nu impunea niciun martiriu necesar. Dogmatica ortodoxa nu cere, sub nicio forma, conditia de martir pentru mantuire si niciodata hotarata de altcineva in afara de persoana in cauza. Ana/Mira nu intelegea ca va fi ucisa pentru a cladi biserica. Sacrificiul ei a avut loc in conditiile in care ea era inconstienta, fara nicio intentie de a contribui la patrimoniul crestin sub vreo forma sau alta. *Sf. Stefan* stia ca este ucis cu pietre pentru credinta sa, *Jeanne D`Arc* stia ca este arsa pe rug pentru convingerea ei ca avusese un contact cu Divinitatea, iar *Constantin Brancoveanu* era mai mult decat constient ca risca sa-si piarda capul, al sau si al fiilor sai pentru optiunea lui de a nu se converti.

Recunosc ca enuntul ar putea suferi afirmatiile vituperante ale criticilor intrucat nimeni nu vorbeste de martiraj. Dar daca nu e vorba de martiraj, atunci in ce alt context putem considera legitim gestul de ucidere pentru realizarea unui tel ?

Sacrificiul ritualic a existat în mitologie încă din primordialitatea Neoliticului pentru a oferi ofranda spre armonie în natură și îmbunătățirea zeilor. Deci se cerea o propensiune spre echilibru. Victima este onorată să ia parte în acest proces, indiferent de ce fel era. Aztecii aveau cele mai sângeroase metode. Conform *Codex Ixtilxochitl*, cei care se dedicau zeiței Teteoinnan erau uciși prin jupuire, iar lui Quetzalcoatl fiindu-le extirpata inima la Tenochtitlan.

Există o anumită concepție a umanității violente ca mecanism regenerativ de ordine (victima ispășitoare). Această unanimă violență dispăre complet sau aproape complet în spatele formelor mitice pe care le generează. Mecanismul victimei ispășitoare disimulează oamenilor adevărul violentei lor, proiectând-o în afară, sacralizând-o. Dacă supunem la o lectură animată de același interes, tragedia lui Sofocle – *Oedip la Colona* – obținem schema completă a jocului violentei și a unanimității fondatoare: aspectele malefice ale crizei asociate victimei ispășitoare ca receptacol al ofensei universale se completează cu cele benefice care tin de restaurarea ordinii.

Asadar, sacrificiul ritualic face mai transparentă geneza sacrului, transcendentă și ambivalentă sau esențială. Dar oare este nevoie să reamintim că acest act de cruzime se petrece în Antichitatea scutită de rigorile morale? În mod sigur, nu, și aceasta reprezintă un argument pentru irationalitatea jertfei din mitul nostru pastoral. Inclusiv faptul că jertfa este eminentă *pagana*.

Dar Manole nu a dat atenție acestor motive. De ce? Disperarea lui era debordantă, nu înțelegea de ce creația sa nu mai stătea în picioare, iar pentru un act creator de magnitudine, ideea de incapacitate de realizare era absolut insuportabilă. Manole poate să-și regăsească într-un impas, dornic să încerce orice. În acest caz putem cântări ce anume valorifică mesterul mai mult și putem cădea de acord că la un moment dat se împacă cu gândul (deși forțat de jurământ), că soția sa putea să rămână în spiritul Mănăstirii Argesului.

Din punct de vedere medical, Manole este egodistonic, termen psihiatric care definește obsesia unor gânduri care sunt opuse scopului propus. Dar și mai general, este foarte probabil că Manole să fi suferit de o tulburare obsesiv-compulsivă (OCD), care îl făcea să se comporte paranoic și să caute orice metodă pentru a obține tot ce-i cere talentul sau creator. Dar acest machiavelism psihopatologic avea să-l coste scump, când realizează că soția sa nu mai e. Gesturile sale ulterioare din scena biciurii pentru construcția mai rapidă a bisericii, precum și nevoia de a-l lega pentru a-i stăpâni furia psihotică fac scenariul unei deficiențe mentale destul de plauzibil.

Dar Ana/Mira este ucisă într-o manieră foarte crudă și care ar fi generat oricui un claustrofobism superlativ. În jurisdicția comună din majoritatea țărilor democratice ne confruntăm cu 2 elemente ce alcătuiesc un omor: unul este actul uciderii cunoscut sub numele de *actus reus* și intenția de a ucide cunoscută ca și *mens rea*. Manole le savarsește pe amândouă, deci în mod corect ar trebui să fie sub incidența legii. Sub nicio formă nu își poate justifica această crimă ca fiind motivată de dorința sa de a învinge structura malefică ce ar fi făcut imposibilă construcția pe acel teren. Nu există niciun articol în Codul Penal pentru a-l absolve de aceasta. Ca o analogie, unei persoane acuzate că a ucis o rudă, pentru odiosul fapt că l-a văzut pe Diavol în el, nu poate fi în afara legii și e clar inscuzabilă.

Fără a-mi prelungi prea mult pledoaria juridică, se poate adăuga un anumit aspect la toate acestea. Se poate că mesterul Manole să scape de orice acuză dacă referințele de mai sus legate de deficiențele sale mentale ar putea fi dovedite. Dacă ipoteza este verosimilă, el fiind debil mental, nu era conștient de ceea ce face, ergo, acuzațiile sunt aduse unui om fără discernământ, nu în deplinătatea facultăților mintale.

Dar în final, cine este vinovat pentru crima oripilantă adusă soției lui Manole. Deși cei care au zidit-o pot oricând să recunoască realitatea, că ei au savarsit actul, vina nu poate să cadă decât pe cel ce iscătit s-a folosit de influențabilitatea și naivitatea oamenilor simpli să-și atingă scopurile, pe

cel ce a insuflat ideea de ucidere unui om disperat ca nu vedea alta solutie, cel care a manevrat totul doar ca sa aiba ca si castig, un adaos la patrimoniul credintei sale. Bogumil este, intr-adevar cel demn de toate acuzatiile si ce isi poate asuma responsabilitatea pentru tot ce s-a petrecut. El doar s-a folosit de credinta unor nestiutori, pentru a insera un aer metafizic cumplitei omucideri.

In concluzie, toate argumentele duc spre o singura afirmatie lucida care are dreptul sa fie luata in considerare. Ana/Mira nu avea nicio vina sa fie victima unei torturi de un barbarism insuportabil, a civilizatiilor inferioare si pagane mascata de un scop crestin si nobil.

Mi se poate reprosa o lipsa de dramatism si intelegere totala a hermeneuticii lucrarii mioritice, inasa aceasta crima nu este un martiraj pentru crestinatate. E o crima. Si desi nu-mi place sa citez din *Friederich Nietzsche* cred ca un citat de-al lui e elocvent in aceste conditii : « martirii au adus mari pagube adevarului pentru ca idiotii si naivii se lasa sedusi de martiriu, tragand imediat concluzia ca o cauza pentru care cineva infrunta moartea nu poate sa nu aiba valoare ». *Irrational*.